

4. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>
5. Ландшафтна програма Черкаської області: методичні підходи та основні результати планування / Л. Г. Руденко, О. Г. Голубцов, С. А. Лісовський, Є. О. Маруняк, Ю. М. Фаріон, В. М. Чехній // Укр. геогр. журн. – 2013. – № 2. – С. 30–39.
6. Ландшафтне планування та його роль у вирішенні завдань сталого просторового розвитку України / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк // Укр. геогр. журн. – 2012. – № 1. – С. 3–8.
7. План використання території з інтегрованим ландшафтним планом адміністративної громади м. Тарандт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.tharandt.de/tharandt/Aktuelles/FI%C3%A4chennutzungsplan/Planunterlagen.html>
8. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року. Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249935442>
9. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект) / за ред. Л. Г. Руденка. – К. : Академперіодика, 2005. – 308 с.

УДК 911.3:330.15

Й. Р. Гілецький – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії і природознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;
М. П. Лотоцька – викладач кафедри географії і природознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;
Н. М. Тимофійчук – асистент кафедри географії і природознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;
Т. Б. Бойко – студентка 6 курсу факультету природничих наук ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

АНАЛІЗ ФАЗ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Роботу виконано на кафедрі географії і природознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника»

Пропонується вважати такі складові природокористування як вивчення, освоєння, використання, перетворення й охорона природи «фазами природокористування», оскільки вони відображають типову етапність дій характерних практично для кожної з галузей природокористування. Розглянуто сутність кожної з фаз природокористування, сукупність дій, виконання яких вони передбачають, а також практичне значення такого підходу до характеристики галузей природокористування.

Ключові слова: види, фази, галузі природокористування, оптимізація природокористування.

Hiletskyi Y. R., Lototska M. P., Tymofiychuk N. M., Boyko T. B. Analysis of Natural as a Structural-Geographical Approach to its Optimization and Provision of Balanced Territorial Development.

In the article, the following components of environmental management as the study, development, usage, transformation and protection of nature are called «phases of environmental management», hence they represent the typical action stages general for each of the branches of environmental management. The peculiar features of every phase of nature management, the set of presupposed actions, as well as the practical significance of this approach and its characteristics for the environmental management industries are observed.

Key words: types, phases, industries of the environmental management, environmental management optimization.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні у трактуванні терміну «природокористування» існує велике різноманіття формулювань у різних галузях знань. Усі вони досить близькі за змістом і розумінням загальної сутності процесу чи сукупності процесів. Так, у працях з економіки зазвичай стверджується, що це «процес експлуатації природних ресурсів із метою задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства...» [5, с. 8]. В юридичних виданнях природокористування трактується як «використання властивостей навколишнього природного середовища для задоволення економічних, екологічних, оздоровчих, лікувальних, культурних, естетичних та інших потреб людини і суспільства» [9, с. 348].

У «Географічній енциклопедії України» природокористування трактується як «сфера виробничої та наукової діяльності, спрямованої на комплексне вивчення, освоєння, використання, відновлення, поліпшення й охорону природного середовища та природних ресурсів із метою розвитку продуктивних сил, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини» [3, с. 90]. В останньому формулюванні сутності поняття «природокористування» перераховуються його складові частини. І саме вони розглядаються дуже по-різному не тільки у конкретних галузях знань, а й навіть у наукових публікаціях із географії. Їх називають і видами, й напрямками, й формами взаємодії суспільства та природи. Проте видами природокористування вважають також виробниче, наукове, рекреаційне природокористування, які виділені залежно від мети взаємодії людини з природою [8, с. 34]. У цьому ж виданні, як і у багатьох інших, видами природокористування за компонентним підходом називають землекористування, водокористування, лісокористування, надрокористування тощо [8, с. 34]. Ще виділяють такі види природокористування, як ресурсоспоживання, ресурсокористування, або за іншими критеріями – раціональне та нераціональне природокористування. Аналогічно можна навести різноманіття трактувань і напрямів природокористування.

У більшості наукових географічних видань автори основними складниками природокористування пропонують вважати вивчення, освоєння, використання, перетворення й охорону природи. Але чи варто ці складники називати «видами природокористування»? Можливо чіткіше розмежування понять «види», «галузі», «напрями» природокористування дасть змогу приділити належну увагу усім складовим частинами природокористування, які виділені за різними підходами.

Завдання дослідження. Основною метою статті є пропозиція вважати такі складники природокористування, як вивчення, освоєння, використання, перетворення й охорона природи, «фазами природокористування». Такий підхід дасть змогу чіткіше з конструктивно-географічних позицій розглянути кожний із видів економічної діяльності, який базується на використанні природних ресурсів, знайти нові оригінальні рішення для оптимізації природокористування, забезпечення збалансованого розвитку конкретних територій.

Виклад основного матеріалу. У більшості наукових географічних виданнях такі складові частини природокористування, як вивчення, освоєння, використання, перетворення й охорона природи подаються у наведеній послідовності. І це цілком логічно, оскільки вони відображають типову етапність дій характерних для

природокористування. Тому їх можна трактувати як фази природокористування. Саме такий підхід застосовано в економічних науках. Так, в економіці процес виробництва у широкому розумінні цього поняття за своєю структурою складається з 4-х фаз: **власне виробництво** (процес створення матеріальних і духовних благ), **розподіл** (у результаті якого кожен учасник суспільного виробництва отримує свою частку у виробленому національному продукті), **обмін** (процес, під час якого отримана частка при розподілі обмінюється на необхідні конкретні засоби існування) та **споживання** (вироблений продукт завершує свій рух, відбувається його кінцеве споживання, й тим самим дається поштовх до початку нового виробничого циклу) [7].

Фази природокористування відображають аналогічний за сутністю підхід до виділення складових частин природокористування як цілісного процесу. Так, починається природокористування й починалося завжди, відколи існує людство, з **фази вивчення** природи у широкому сенсі цього слова. Адже вивчати означає «старанно ознайомлюючись, спостерігаючи, намагаючись збагнути, зрозуміти кого або що-небудь, зробити певні висновки» [1, с. 89]. Тобто зрозуміло, що навіть первісна людина, перед тим як заселити печеру, вибрати місце для полювання чи засівання поля, ознайомлювалась з особливостями природного об'єкту, місцевості й тільки потім приступала до його освоєння.

Із сучасних позицій етап вивчення включає не тільки первинне вивчення компонентних особливостей та режиму функціонування конкретного природного чи природно-антропогенного комплексу, а й усесторонню оцінку його природо-ресурсного потенціалу, моделювання можливих напрямів його використання, моніторинг наслідків для довкілля у процесі природокористування, а також напрацювання заходів із збереження чи відновлення комфортного для життя стану трансформованих ландшафтів.

Освоювати передусім означає «робити придатним для господарського використання» [1, с. 682]. У географії найчастіше використовується поняття «освоєння території» під яким розуміють «будь-яке використання у господарських цілях або для будівництва доріг і населених місць, площ, які раніше безпосередньо не експлуатувалися. Зазвичай ознакою освоєння території вважається заселення її людьми» [6, 327]. Проте з сучасних позицій **фаза освоєння** означає комплекс заходів, які спрямовані на облаштування території для створення можливостей заселення її людьми, які будуть здійснювати господарську діяльність, підготовку території до вилучення чи використання природних ресурсів, або природоперетворення існуючого ландшафту.

Наступним процесом, який слідує за освоєнням, є **фаза використання природи**. «Користуватися» означає «уживати, використовувати що-небудь для власних потреб» [1, с. 97]. По-суті це господарське використання природи, яке здійснюється багатьма видами економічної діяльності (передусім добувною промисловістю, сільським господарством, лісовим господарством і т. ін.). Тобто безпосереднє використання природи здійснюється передусім видами економічної діяльності, які відносять до первинного сектора економіки, які на сьогодні вже повноцінно функціонують.

Фаза перетворення передбачає здійснення найбільш радикального втручання у природну геосистему, тобто такого, яке веде до корінної зміни її структури та функціонування. Так, у Великому тлумачному словнику стверджується: «перетворювати – надавати нового вигляду, обертати на щось інше, переводити в інший стан» [1, с. 747]. Безпосереднє перетворення природи у словнику-довіднику Н. Ф. Реймерса трактується як «антропогенна зміна екологічної рівноваги, яка була склалася, для збільшення біологічної продуктивності або господарської продуктивності природних комплексів [6, с. 395].

Охорона природи в природокористуванні більшою мірою охоплює вже ті види дій і заходів, які необхідно здійснювати з метою подолання негативних наслідків, що

отримані у процесі освоєння, використання та перетворення природи. Адже «охорона природи – комплекс соціально-економічних, організаційних, науково-дослідних, технічних, освітньо-виховних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання, збереження та відтворення природних ресурсів в інтересах максимального задоволення матеріальних і духовних потреб нинішнього та майбутніх поколінь людей, забезпечення сприятливого для їхньої життєдіяльності природного середовища (2 с. 476). Або «система заходів, спрямованих на підтримку взаємодії між діяльністю людини й навколишнім природним середовищем, які забезпечують збереження та відновлення природних ресурсів, що запобігають прямому та опосередкованому впливу результатів діяльності суспільства на природу і здоров'я людини [2, с. 335].

Для кожної із основних галузей природокористування на кожному етапі функціонування притаманні певні конкретні види дій, які спрямовані на досягнення певної мети. Так чи інакше вони стосуються однієї з основних фаз природокористування, які передбачають виконання певної сукупності дій, вирішення певних завдань. Основними видами дій, що відносяться до конкретної фази природокористування можна вважати такі:

1. **Вивчення:** вивчення природи конкретного територіального об'єкта, (ландшафту, СГК); виявлення, інвентаризація, оцінка та облік запасів природних ресурсів території; розробка та оцінка проектів раціональної структури використання природних ресурсів; розробка комплексних програми оптимального природокористування в регіоні; вивчення стану природного довкілля у процесі природокористування з метою розробки рекомендацій для організації його моніторингу, а також заходів покращення чи відновлення після стихійних явищ чи завершальної стадії природокористування.

2. **Освоєння:** облаштування території для створення можливостей заселення її людьми, які будуть здійснювати господарську діяльність; підготовка території до вилучення чи використання ресурсів, природоперетворення.

3. **Використання:** використання земельних ресурсів як території для розміщення об'єктів техносфери (шляхів сполучення, житлових кварталів, господарських об'єктів); безпосереднє вилучення ресурсів із природного середовища; використання ресурсів, які не потребують безпосереднього вилучення у галузях ресурсокористування; утилізація та переробка поточних відходів виробництва.

4. **Перетворення:** спорудження господарських об'єктів, житлових будівель і кварталів, створення великих водно-технічних об'єктів; поліпшення окремих властивостей природних ресурсів у межах конкретних територій; створення системи захисту освоєних територій від стихійних природних явищ; ліквідація негативних для довкілля наслідків попередньої господарської діяльності; відтворення відновних ресурсів (лісорозведення, очищення прісноводних водойм тощо).

5. **Охорона природи:** моніторинг стану довкілля загалом у межах конкретної території, окремих природних компонентів; запобігання негативним впливам виробництва та життєдіяльності населення на стан довкілля; створення умов для самовідтворення відновних ресурсів; створення природно-заповідних об'єктів із метою охорони природних ландшафтів, збереження генетичної різноманітності біоти та ландшафтної сфери.

Кожна з основних галузей природокористування у процесі свого зародження, повноцінного функціонування та згортання діяльності потребує вирішення завдань, які належать, здебільшого, до усіх п'яти фаз природокористування. Так, попереднє вивчення у сучасному світі передує зародженню кожного з видів економічної діяльності, до якої сфери, сектору чи підрозділу вона не належала б. Освоєння природного довкілля (території, ресурсів) у вузькому розумінні слова є актуальним, очевидно, тільки для видів економічної діяльності, які є галузями природокористування. Використання природи, її перетворення та охорона,

цілеспрямовано здійснюються галузями природокористування, а опосередковано й галузями працекористування.

Висновки. Оскільки такі складові природокористування, як вивчення, освоєння, використання, перетворення й охорона природи відображають типову етапність дій характерних для природокористування, то їх доцільно трактувати як своєрідні фази природокористування. Для напрацювання схем оптимізації природокористування необхідно опиратися на комплексні описи видів економічної діяльності не тільки за природно-ресурсними циклами, а й за фазами природокористування. Саме детальний аналіз фаз природокористування для кожного з видів економічної діяльності, який за своєю сутністю є галуззю природокористування, дасть змогу більш усвідомлено й компетентно підійти до вирішення питань забезпечення збалансованого розвитку конкретних територій.

Джерела та література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Географічна енциклопедія України : в 3-х т. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2. – 480 с.
3. Географічна енциклопедія України : в 3-х т. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1993. – Т. 3. – 480 с.
4. Гилецкий И. Р. Структурирование процессов природопользования / И. Р. Гилецкий, Н. Н. Тимофийчук // Магілєўскі мерыдыян. – Магілєў, 2014. – Т. 14. – Вып. 3–4 (26–27). – С. 18–24.
5. Макарова Н. С. Економіка природокористування : навч. посібник / Н. С. Макарова, Л. Д. Гармідер, Л. В. Михальчук. – К. : Центр учб. літ-ри, 2007. – 322 с.
6. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды : слов.-справ / Н. Ф. Реймерс. – М. : Просвещение, 1992. – 320 с.
7. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
8. Шищенко П. Г. Конструктивно-географічні основи раціонального природокористування : підручник / П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. – К. : ДП «Прінт Сервіс», 2015. – 395 с.
9. Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. – Т. 5 : П–С. – 736 с.

УДК 81'373.21: 913(476)

Д. А. Вирковский – магистрант 1 курса географического факультета Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина

ИЗУЧЕНИЕ ТОПОНИМИИ РЕГИОНА

*Работа выполнена на кафедре географии и природопользования БрГУ им. А. С. Пушкина
Научный руководитель: С. В. Артёменко – кандидат географических наук, доцент кафедры туризма и страноведения БрГУ им. А. С. Пушкина*

Вірковський Д. А. Вивчення топонімії регіону. У статті розглядаються питання структурної специфіки, особливостей формування та вивчення регіональних топонімічних систем. Відзначається важливість вивчення таких систем для розуміння специфіки формування регіону, реконструкції його історичного розвитку, культурних і політичних